

С. С. Пахода,
аспірант, ПВНЗ "Європейський університет"

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

S. Pahoda,
Postgraduate student, "European University"

PRECONDITIONS FOR THE FORMATION OF VOLUNTARY PENSION SYSTEM IN UKRAINE

У статті проведено аналіз організаційно-правового забезпечення державного регулювання розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. Запропоновано підвищити ефективність диверсифікації інвестиційного портфелю пенсійних фондів за рахунок інвестування в цінні папери іноземних емітентів, покращити нагляд за інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів. Обґрунтовано доцільність зниження рівня податкового тягаря. На основі узагальнення результатів наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених досліджено економічну сутність категорій "недержавне пенсійне забезпечення". Поглиблено понятійний апарат через трактування понять "багаторівнева пенсійна система" та "недержавний пенсійний фонд". З'ясовано, що система недержавного пенсійного забезпечення в Україні має тенденції щодо збільшення учасників в секторі фізичних осіб, однак зменшення юридичних, а також зростання обсягів активів пенсійних фондів у загальному. Результати структурного аналізу свідчать про неефективний розподіл фінансових ресурсів серед інструментів інвестиційного ринку, де найбільша їх концентрація зосереджена на депозитних рахунках банківських установах, хоча могла б бути спрямована в більш прибуткові джерела відтворення коштів.

In the article the organizational and legal state regulation of non-state pension system is analyzed. It is proposed to increase the effectiveness of diversification of the investment portfolio of pension funds from investing in foreign securities, improved supervision of investment activities of non-state pension funds. The expediency of reducing of the tax burden is grounded. On the basis of the results of scientific works of domestic and foreign scientists summarizing is studied the economic substance of the categories of "non-state pension provision". The conceptual apparatus through the interpretation of the concepts of "multi-pillar pension system" and "non-state pension fund" is profound. It was found that the non-state pension system in Ukraine tends to increase the participants in the sector of individuals, but reducing legal entities and growth in assets of pension funds in total. The results of structural analysis indicate the inefficient allocation of financial resources among the investment tools market, where the biggest of their concentration is focused on banking institutions deposit accounts though it could be directed to more profitable sources of funds reproduction.

Ключові слова: пенсійна система, зарубіжний досвід, пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, пенсійне забезпечення.

Key words: pension system, foreign experience, pension funds, joint investment institutions, pension provision.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система пенсійного забезпечення українського населення знаходиться у стані реформування. Потреба реформування пенсійної системи країни та запровадження накопичувальних методів пенсійного забезпечення обумовлена певними причинами, серед яких найбільш

важливими є низький рівень пенсійного забезпечення населення, невідповідність отримуваної пенсії тому заробітку, який отримувала фізична особа до виходу на пенсію. Пенсійні кошти, які акумулюються пенсійною системою, є потужним інвестиційним ресурсом для реального сектору економіки, тому її розвиток потрібно

досліджувати не лише з точки зору забезпечення населення у старості, але й з точки зору можливості активізації інноваційно-інвестиційних процесів в певних секторах економіки через вкладення акумульованих фінансових ресурсів.

Дослідженням організації пенсійної системи в реальному секторі економіки, а також діяльності інституцій системи недержавного пенсійного забезпечення займаються такі науковці та практик в Україні та за кордоном, як: І. Гнибіденко, М. Мальований, Б. Надточій, М. Плаксий, С. Юрій, В. Абрамова, Н. Ковальова, О. Максимчук, Н. Борисенко, Г. Дегтярьов, К. Добромислов, А. Майорова, В. Роїк, Ж. Соколова та інші вчені.

Високо оцінюючи внесок науковців у розвиток теорії і практики недержавного пенсійного забезпечення, слід зазначити, що більшість авторів розглядають накопичувальні фонди, перш за все, з точки зору пенсійного забезпечення громадян, майже не розкриваючи їх інвестиційний потенціал та можливості для розвитку певних галузей економіки. Недостатньо уваги приділяється також особливостям реального сектора економіки, які можуть вплинути на формування системи накопичувального пенсійного забезпечення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних засад та практичних положень функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

На основі проведених досліджень теоретичних підґрунть виокремлено та обґрунтовано основні прерогативи системи недержавного пенсійного забезпечення як складової частини системи накопичувального пенсійного страхування. Ця система є дворівневою, що включає, як додаткові до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування виплати, так і можливість накопичення за депозитним принципом. Необхідність запровадження багаторівневої пенсійної системи обґрунтовано створенням умов соціально спрямованого економічного розвитку країни. На наш погляд, багаторівнева пенсійна система — це накопичувальна система, що формується не за витратним принципом, а на базі акумуляції фінансових ресурсів населення з подальшим їх обігом для відтворення та самоокупності. Визначено, що пенсійна система України знаходиться в трансформаційному періоді, має трирівневу структуру та передбачає добровільну участь фізичних та юридичних осіб.

Перевагами система добровільного недержавного пенсійного забезпечення є:

- 1) створення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування джерел пенсійних виплат;
- 2) забезпечення учасникам вищого рівня життя при досягненні пенсійного віку;
- 3) створення правової бази для фінансових посередників в сфері недержавного пенсійного забезпечення;
- 4) забезпечення формування довгострокових джерел інвестиційних ресурсів;
- 5) створення умови для додаткового стимулювання розвитку ринку капіталів, здешевлення кредитів та підвищення ліквідності фондового ринку;

б) адаптації апробованих у світовій практиці принципів та механізмів.

Результати аналізу трактування поняття "недержавний пенсійний фонд (НПФ)" надали змогу визначити його як юридичну особу, яка функціонує на основі принципів неприбутковості, накопичення, фінансового захисту, інвестування, самоокупності та функціонує у відповідності до чинного законодавства і укладених пенсійних контрактів. Завданнями діяльності НПФ є: збір та акумулювання пенсійних внесків; інвестиційна діяльність задля збереження та збільшення пенсійних активів; здійснення пенсійних виплат.

Створення ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення можливо за умови стимулювання добровільних пенсійних накопичень через систему оподаткування. Застосування пільгових механізмів оподаткування незначно сприяє створенню поточних бюджетних надходжень, однак в довгостроковому знижує пенсійне навантаження на бюджетну систему, виводить накопичення громадян у інвестиційно спроможні фонди фінансування реального сектору економіки, що у подальшому збільшує ВВП [2; 3].

На основі узагальнення теоретичних та практичних досліджень встановлено, що схема недержавного пенсійного забезпечення має пільговий режим оподаткування на всіх етапах її функціонування, однак ці пільги не мають ознак податкового стимулювання юридичних осіб, присутня законодавча неузгодженість щодо системи недержавного пенсійного забезпечення та наявною пенсійною реформою, а також системою довгострокового страхування життя.

Функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні характеризується: неефективністю державної пенсійної системи; складною демографічною ситуацією, низьким рівнем заробітної плати, обмеженістю бюджетних коштів для вирішення соціальних питань. До закономірностей активізації інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів України належать:

- 1) підвищення ефективності диверсифікації інвестиційного портфелю пенсійних фондів за рахунок інвестування в цінні папери іноземних емітентів, які є надійними та прибутковими на міжнародному фондовому ринку. Згідно з чинним законодавством недержавні пенсійні фонди України можуть інвестувати в цінні папери іноземних емітентів не більше ніж 20% загальної вартості пенсійних активів;
- 2) покращення контролю та нагляду за інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів, оскільки в Україні застосовується найменш ефективний та витратний підхід до нагляду. Вважаємо, що доцільним є переорієнтація на застосування нагляду за інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів на основі упередження та запобігання інвестиційних ризиків;
- 3) зниження рівня податкового тягара.

З метою забезпечення розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення і захисту пенсійних коштів, необхідно створити єдині "правила гри" для всіх організацій ринку недержавного пенсійного забезпечення, включаючи недержавні пенсійні фонди, страхові компанії і банки. Для досягнення цієї мети рекомендується внести зміни до Законів України:

Таблиця 1. Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 31.12.2011	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Темпи приросту, %	
				станом на 31.12.2012/ станом на 31.12.2011	станом на 31.12.2013/ станом на 31.12.2012
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	75,0	61,4	61,4	-18,1%	0,0%
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	594,6	584,8	840,6	-1,6%	43,7%
Загальні активи НПФ, млн. грн.	1 386,9	1 660,1	2 089,8	19,7%	25,9%
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1 102,0	1 313,7	1 587,5	19,2%	20,8%
у тому числі:					
- від фізичних осіб	50,6	58,6	66,5	15,8%	13,5%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
- від юридичних осіб	1 051,2	1 254,9	1 520,5	19,4%	21,2%
Пенсійні виплати, млн. грн.	208,9	251,9	300,2	20,6%	19,2%
Кількість осіб, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	63,1	66,2	69,0	4,9%	4,2%
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	559,9	727,0	953,3	29,9%	31,1%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	473,3	620,3	818,0	31,1%	31,9%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	86,6	106,6	135,3	23,1%	26,9%

— "Про недержавне пенсійне забезпечення", чітко визначивши, що страхові компанії можуть брати участь на етапі накопичення недержавних пенсій виключно шляхом створення і реєстрації окремої юридичної особи — недержавного пенсійного фонду, а також шляхом залучення адміністратора, компанії з управління активами та зберігача;

— "Про страхування", передбачивши, що компанії із страхування життя можуть здійснювати недержавне пенсійне забезпечення лише відповідно до Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" [4].

Формою економічних взаємовідносин між НПФ та учасниками визначено пенсійний контракт без ототожнення його з страховою угодою. Перевагами такого контракту є те, що з одного боку вкладники як учасники НПФ мають більш розширені повноваження, в тому числі в розпорядницькій діяльності коштами, а з другого — права учасників та вкладників строго розмежовані.

Створення ефективно функціонуючих недержавних пенсійних фондів в Україні означає функціонування нового механізму пенсійного забезпечення. Значущість таких фондів визначається їх спроможністю бути суттєвим джерелом підтримки соціальних стандартів та одночасно акумулятором внутрішніх інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки. Формування пенсійних накопичень учасника НПФ здійснюється за рахунок надходження пенсійних внесків, отримання інвестиційного прибутку, що збільшує пенсійні накопичення. За рахунок пенсійних активів НПФ здійснюються витрати на функціонування НПФ. При цьому кошти НПФ можна витрачати тільки на покриття тих витрат.

Важливим питанням є місткість ринку послуг НПФ, вона не однакова і нині диференційована по містах, районах, залежить від рівня зайнятості людей, їх віку, економічного рейтингу району, міста та інших чинників. Роль представництв НПФ у цих умовах незмінна — широке залучення до участі у фонді мешканців регіону, створення передумов для формування обігу пенсійних коштів.

Створення ефективно функціонуючої та стабільної системи недержавного пенсійного забезпечення сприятиме активізації процесів детінізації економіки, виплати заробітних плат, притоку капіталів, отриманих внаслідок праці закордоном.

Результати аналізу діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення (табл. 1) виявили позитивну динаміку розвитку даної системи, зокрема прибуток від інвестування активів НПФ має тенденцію до зростання.

Порівняно з 2012 р. кількість контрактів з юридичними особами зменшилася на 3,0%, а з фізичними особами зросла на 0,8%; кількість учасників НПФ значно збільшилась. Серед учасників НПФ переважно більшість становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 64,5%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 24,4%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 5,7%, вікової групи до 25 років — 5,4% [1].

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) збільшились протягом 2013 року на 19,2%, при цьому одноразові виплати — на 16,5%, пенсійні виплати на визначений термін — на 85,6%.

Встановлено, що неоднозначність діяльності недержавних пенсійних фондів, ідентичність функціонування

з страховим ринком, породжують необхідність у конкретизації їх завдань, до яких віднесено: збір та акумулювання пенсійних внесків; інвестиційна діяльність задля збереження та збільшення пенсійних активів; здійснення пенсійних виплат. Схема недержавного пенсійного забезпечення повинна мати пільговий режим оподаткування на всіх етапах функціонування, що у довгостроковому плані знижує пенсійне навантаження на бюджетну систему, виводить накопичення громадян у інвестиційно спроможні фонди фінансування реально-го сектору економіки.

Результати аналізу свідчать про неефективний розподіл фінансових ресурсів серед інструментів інвестиційного ринку, де найбільша концентрація фінансових ресурсів зосереджена на депозитних рахунках банківських установах, хоча могла б бути спрямована в більш прибуткові джерела відтворення коштів.

Порівнюючи діяльність банків, страхових компаній та НПФ, останній повністю розподіляє інвестиційний дохід між учасниками та захищений від банкрутства через процедуру державного нагляду та контролю; внески можуть здійснюватися невеликими періодичними платежами та за деяких обставин допускається їх тимчасове припинення; мінімізує ризики за допомогою диверсифікації.

Важливим питанням функціонування НПФ є формування системи запобігання та мінімізації ризиків, до яких належать: ризики невірної оцінки вартості активів внаслідок можливості маніпулювання цінами або відсутності операцій за неліквідним цінним папером і, відповідно, застарілими котируваннями; ризики нецільової діяльності у зв'язку з можливістю інвестування в активи пов'язаних осіб засновників; ризики низької ліквідності та високої волатильності фондового ринку на фоні нерозвинутого ринку державних цінних паперів; ризиками непрозорої конкуренції з боку впровадження державою пенсійних схем для працівників бюджетної сфери, зокрема центрального банку, а також впровадженням квазіпенсійних продуктів страховими компаніями та банками; функціонування пенсійних схем, які використовують неконкурентні переваги і містять додаткові моральні та фінансові ризики; неоднозначність законодавчої бази щодо участі на етапі накопичення страхових компаній та банків.

ВИСНОВКИ

З'ясовано, що система недержавного пенсійного забезпечення в Україні має тенденції щодо збільшення учасників в секторі фізичних осіб, однак зменшення юридичних, а також зростання обсягів активів пенсійних фондів у загальному. Результати структурного аналізу свідчать про неефективний розподіл фінансових ресурсів серед інструментів інвестиційного ринку, де найбільша їх концентрація зосереджена на депозитних рахунках банківських установах, хоча могла б бути спрямована в більш прибуткові джерела відтворення коштів.

На основі дослідження іноземного досвіду запровадження та функціонування накопичувальних пенсійних фондів у реальному секторі економіки запро-

поновано положення змісту та активізації інвестиційної діяльності інститутів системи недержавного пенсійного забезпечення, що передбачає створення неавтономних недержавних фондів з державними гарантіями, де активи юридично не відокремлені від вкладника.

Система упередження та мінімізації ризиків діяльності недержавних пенсійних фондів має ґрунтуватись на єдиних принципах здійснення недержавного пенсійного забезпечення, шляхом трансформації пенсійних схем, які не відповідають вимогам діючого законодавства з дольовою участю учасників, забезпечення держаних гарантій нівелювання банкрутства, впровадженні заходів контролю та нагляду, в тому числі щодо інвестиційної діяльності.

Для оцінювання перспектив активізації діяльності інституцій в системі недержавного пенсійного забезпечення, обсягів інвестиційних ресурсів, акумульованих за рахунок пенсійних внесків доцільним є застосування методу прогнозування активів недержавних пенсійних фондів України, а також сценарного аналізу динаміки, що надасть змогу виявити стійку модель розвитку.

Література:

1. Діяльність недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/141.htm
2. Лук'яненко Д.Г. Перспективи роботи недержавних пенсійних фондів / Д.Г. Лук'яненко // Цінні папери України. — 2010. — № 18. — 378 с.
3. Мудра-Рудик Я. А. Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів: структурно-динамічний аналіз / Я.А. Мудра-Рудик // Міжнародна економічна політика: наук. журнал / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана"; голов. ред. Д.Г. Лук'яненко. — 2012. — Спец. вип.: у 2 ч. — Ч. 1. — С. 527—533.
4. Привалов Ю. Пенсійна реформа в Україні: тенденції та перспективи / Ю. Привалов, Ю. Саєнко, Ю. Сапелкін; відп. ред. Ю. Саєнко. — К.: ПЦ "Фоліант", 2005. — 218 с.

References:

1. The official site of National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets (2011), "Electronic system of publishing information about non-state pension funds", available at: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/141.htm, (Accessed 21 December 2014).
2. Luk'ianenko, D.H. (2010), "Prospects of non-state pension funds", Tsinni papery Ukrainy, vol. 18, p. 378.
3. Mudra-Rudyk, Ya.A. (2012), "The investment activity of non-state pension funds: structural and dynamic analysis", Mizhnarodna ekonomichna polityka, no. 1, pp. 527—533.
4. Pryvalov, Yu.O. Saienko, Yu.I. Sapielkin, Yu.V. (2005), Pensijna reforma v Ukraini: tendentsii ta perspektivy [Pension reform in Ukraine: trends and prospects], Foliant, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2014 р.